

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.12.14](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.14)

УДК 330:10.15

*I. I. Вініченко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки Дніпровського ДАЕУ,
ORCID: 0000-0002-9527-1625
М. А. Полегенька,
асистент кафедри менеджменту і права Дніпровського ДАЕУ
ORCID: 0000-0001-5866-668X*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

*I. I. Vinichenko
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Economics Department,
Dnipro State Agrarian and Economic University
M. A. Polehenka
assistant of the Department of Management and Law,
Dnipro State Agrarian and Economic University*

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті узагальнено підходи до визначення сутності економічної категорії «ефективність аграрного виробництва», яка є досить складною категорією, оскільки є визначальним фактором економічного і соціального розвитку суспільства на сучасному етапі розвитку економіки і є важливою передумовою прискорення розвитку агропромислового комплексу й подальшого підвищення результативності функціонування економіки України. Наведено наукові погляди щодо тлумачення визначення ефективність виробництва продукції. Виокремлено особливості сільськогосподарського виробництва, які необхідно враховувати при дослідженні даної категорії. Узагальнено основні види економічної ефективності виробництва. Встановлено, що сутність ефективності агропромислового виробництва відображає широкий комплекс умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин, які у сукупності забезпечують процес розширеного відтворення на стадіях кругообігу: капіталу (грошова – підготовка і створення умов для ведення виробництва); виробничій – виготовлення продукції; товарній – реалізація продукції. Кожна з цих стадій має своє функціональне призначення і мету, ступінь досягнення яких визначає ефективність аграрного виробництва.

The article generalizes approaches to determining the essence of the economic category "efficiency of agricultural production", which is a rather complex category, as it is a determining factor of economic and social development of society at the present stage of economic development and is an important prerequisite for accelerating the development of agro-industrial complex and further improving the efficiency of Ukraine's function. The scientific views on the interpretation of the definition of production efficiency are given. It is proved that efficiency is a socio-economic

problem, the positive solution of which leads to the development of productive forces and the state of society. It is a complex economic category that reflects the effects of objective economic laws. According to many economists, it is a form of reflection of the purpose of production, means efficiency, a measure of benefit.

The initial criterion for production efficiency is the amount of national income per capita at the lowest cost of living and labor. Production efficiency can be interpreted as the best output of quality products at the lowest cost of money and labor, which implies meeting the needs of the population for cheap food and raw materials for the processing industry. This criterion of socio-economic efficiency is determined by comparing the result obtained and the effect with the costs and the resources involved.

The features of agricultural production, which should be considered in the study of this category, are distinguished. The main types of economic efficiency of production are summarized. It is established that the essence of agro-industrial production efficiency reflects a wide range of conditions of functioning of productive forces and production relations, which together provide the process of expanded reproduction at the stages of the cycle of: capital (money - preparation and creation of conditions for production management); production - production of products; commodity - sale of products. Each of these stages has its functional purpose and purpose, the degree of achievement of which determines the efficiency of agro-industrial production.

Reducing the cost and improving the efficiency of agro-industrial production create economic conditions for further reduction of retail prices in the market. Hence the increase in production efficiency has the effect of increasing the incomes and the level of profitability of agro-industrial enterprises. The more products are produced and sold, the cheaper it is for the producers, they earn higher incomes and the more they can allocate for the development of production, higher wages and improvement of social conditions.

Ключові слова: агропромислове виробництво; ефективність; ефект; результативність; витрати; економіка.

Key words: agroindustrial production; efficiency; effect; efficiency; cost; economy.

Постановка проблеми. Стратегічний напрям розвитку економіки України та перетворення агропромислового комплексу на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки держави, здатний інтегрувати у світовий ринок, вимагає пріоритетного вирішення економічною наукою та практикою господарювання комплексу проблем, пов'язаних зі сталим розвитком підприємницьких структур агробізнесу. Для цього необхідно поєднувати зусилля державних органів, відповідних громадських об'єднань та сільськогосподарських товаровиробників. Разом з тим, продукція, що пропонується ринку, повинна бути доступною для споживачів особливо в умовах обмеженої купівельної спроможності.

Стан агропромислового виробництва є важливим індикатором розвитку соціально-економічної системи. Агропромисловий сектор є основним джерелом формування продовольчих ресурсів, який відповідно до особливої виробничої значущості та специфіки галузевої структури відіграє роль стабілізатора соціально-економічної ситуації, сприяє створенню власного потенціалу та умов для розширеного відтворення в більшості галузей національної економіки.

Сучасний стан функціонування агропромислових підприємств характеризується нестабільністю і значним ступенем ризику господарювання в умовах мінливого зовнішнього середовища, що негативно позначається на показниках ефективності їх виробничо-господарської діяльності. Тому актуалізується проблема забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності в агропромисловому секторі економіки на основі обґрунтування перспективних напрямків їх діяльності, переходу на якісно вищий рівень розвитку, розробки відповідних заходів, які б дозволили їм пристосуватись до існуючого економічного середовища та посилити свої конкурентні позиції на ринку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Останніми роками приділяється значна увага різним аспектам проблеми ефективності виробництва, що знайшло відображення і в багатьох наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Дослідженню проблеми ефективності виробництва на протязі багатьох років приділяв велика кількість вітчизняних та іноземних авторів, таких як В. Петті, Ф. Кене, Д. Рікардо, А. Ноткін, В.Г. Андрійчук, М.І. Кісіль, І.І. Вініченко, Г.В. Черевко, Й. Крілек, В.В. Прядко, В. Нечаєв, А.М. Пугач, Г.І. Дідур, К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю, С.П. Азізов, О.А. Бугуцький, М.А. Голик, В.В. Краснова, В.С. Тікін, С. Покропівний, М.А. Полегенька, Е. Долан, Д. Ліндсей, Г. Черевко, та інші. Незважаючи на велику кількість та

різноманітність досліджень, проблема ефективності агропромислового виробництва, є актуальною і в сучасних умовах.

Мета статті полягає в узагальненні результатів досліджень ефективності аграрного виробництва і визначенні сутності цієї економічної категорії, а також обґрунтуванні принципів системного підходу до її вивчення.

Виклад основного матеріалу. У процесі агропромислового виробництва здійснюється споживання земельних, людських та матеріально-технічних ресурсів, раціональне використання яких передбачає отримання певних економічних результатів з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення відповідних потреб людей. Тобто будь-який виробничий процес передбачає витрати ресурсів й одержання певних результатів. Однак за однієї й тієї самої кількості витрачених ресурсів підприємства одержують не однакові за розміром результати, а отже, виробничий процес здійснюється з різною ефективністю. Результативність виробничо-господарської діяльності у значній мірі обумовлюється оптимальним співвідношенням наявності основних елементів виробничо-ресурсного потенціалу та обсягами виробництва та реалізації окремих видів продукції в агропромислових підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання.

Ефективність виробництва – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів виробництва – результативність. Вона є формою виразу мети виробництва [17]. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. Розгляду питання підвищення ефективності агропромислового виробництва має передувати визначення сутності поняття "ефективність виробництва". Ефективність, як науковий термін, має латинське походження й означає результативність. З ефективністю тісно пов'язаний ще один термін – ефект, тобто результат цілеспрямованих дій [2]. Проте яким би важливим не був ефект виробництва, він не показує, ціною яких ресурсів отриманий. Один і той же ефект може бути отриманий з різним рівнем використання ресурсів і, навпаки, однакові ресурси можуть дати різний ефект. Наприклад, ефект від використання добрив – підвищення врожайності, а від поліпшення годівлі худоби – приріст її продуктивності. Але ефект не показує, вигідна певна справа, чи ні. Тому за ефектом не можна судити про доцільність діяльності. Потрібно зіставити ефект із витратами на його одержання й визначити, якою ціною він досягнутий. Саме про це свідчить економічна ефективність [17].

У цілому ефективність – це соціально-економічна проблема, позитивне вирішення якої зумовлює розвиток продуктивних сил і стан суспільства. Вихідним критерієм ефективності виробництва є обсяг національного доходу з розрахунку на душу населення при найменших затратах живої і уречевленої праці. Основний критерій економічної ефективності висвітлює головну мету виробництва і може використовуватись на всіх рівнях [19].

Домінуюче до цього часу уявлення про ефективність виробництва сформувалась ще в 1960-ті роки: «Економічна ефективність виробництва може бути виражена лише співвідношенням результатів виробництва і використаних ресурсів». Тоді ж А. Ноткін висунув два варіанти форми критерію економічної ефективності. При першому варіанті витрати і результат беруться в абсолютному вираженні, а при другому – витрати і результат відображають приріст величин (приріст чистого продукту і приріст отриманих матеріальних витрат на його виробництво). Американські автори розглядають ефективність як добуток сільськогосподарської продукції на одиницю матеріально-технічних ресурсів [12].

О. А. Бугуцький визначав суть поняття «ефективність виробництва» як відношення одержаних результатів до витрат праці та засобів виробництва у матеріальному виробництві; що ефективність виробництва є комплексною, узагальнюючою економічною категорією, якісна характеристика якої відбивається насамперед у результативності використання живої й уречевленої в засобах виробництва праці [3]. У працях багатьох учених суть ефективності полягає саме в досягненні максимальної кількості продукції за мінімальних витрат. Зокрема М. А. Голик підкреслює, що економічна ефективність сільського господарства полягає у виробництві максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь чи від однієї голови худоби за найменших витрат ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування і промисловості у сировині [5]. В.В. Краснова звертає увагу на те, що поняття «економічний ефект» і «економічна ефективність» відносяться до найважливіших категорій ринкової економіки. Ці поняття тісно взаємопов'язані [8].

Також на сьогоднішній день широке обговорення в наукових колах одержала зіставлення понять «ефективність» і «результативність». Так, В.С. Тікін пропонує чітко розмежувати ці категорії. Обґрунтовуючи свою точку зору, він посилається на відомого американського економіста Пола Хейне, який вважав, що ефективність і економічність характеризують «результативність» використання засобів для досягнення цілей. «...Отримувати якнайбільше з доступних нам обмежених ресурсів ось що ми маємо на увазі під ефективністю і економічністю» [18]. Таким чином, ефективність розглядається, як поняття більш вузьке, ніж результативність. Спираючись на результати досліджень попередників, багато авторів почали розробляти теоретичні аспекти ефективності суспільного виробництва в усіх сферах людської діяльності. Поняття "ефективність" із більш простого у минулому перетворюється на складну, багатофакторну економічну категорію, яка увібрала в себе не тільки кількісні, а й якісні характеристики кожної їх фази відтворювального процесу виробництва [1, 4, 8, 9, 16].

Узагальнюючи теоретичні напрацювання багатьох вчених, можна зробити висновок, що ефективність виробництва – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. На

думку багатьох економістів, вона є формою відображення мети виробництва, означає результативність, міру принесення користі. Поширене визначення критерію ефективності – максимізація продукції і доходу при мінімізації витрат. Конкретизуючи його, можна стверджувати, що всі удосконалення в організації виробництва у кінцевому підсумку мають одну мету – збільшення власного доходу і поліпшення умов життя працівників [1, 4, 7, 8, 11, 15, 16]. На думку Г. І. Дідур, цей критерій недостатньо відповідає природі ринкових відносин. У сучасних умовах вироблена продукція має бути продана, тому обов'язково слід враховувати ринковий попит [6].

З іншого боку, критерієм ефективності є ступінь виконання конкретного соціального замовлення, що ставить суспільство конкретному товаровиробникові. Це замовлення постійно змінюється з розвитком і змінами потреб суспільства. Отже, вважаємо, що ефективність виробництва можна тлумачити, як найліпший вихід якісної продукції при найменших витратах засобів і праці, що передбачає задоволення потреб населення у дешевих продуктах харчування і сировини для переробної промисловості. Цей критерій соціально-економічної ефективності – єдиний у своїй основі й визначається порівнянням отриманого результату та ефекту з витратами і задіяними ресурсами.

Це положення набуває особливої ваги нині, коли функціонування ринку здійснюється за наявності чотирьох основних елементів ринкового механізму: попиту, пропозиції, конкуренції та системи цін [10]. Логіка взаємодії елементів ринкового механізму пояснюється наступним. Бажання отримати прибуток примушує виробника задіяти ресурси у виробництво тих товарів і послуг, яких суспільство найбільше потребує, за які споживачі готові платити. Попит і пропозиція визначають кількість товарів, що купуються та продаються і формують систему цін на них. Ціни у свою чергу є сигналом, що інформує про умови на ринку як для споживачів, так і для виробників, тобто про наявність необхідних товарів, витрати, рівень технології їх виробництва. Через ціни за допомогою механізму конкуренції підсумовують і збалансовують численні індивідуальні економічні рішення. Конкуренція орієнтує виробництво на краще задоволення потреб, стимулює зниження цін, підвищення якості, розширення асортименту продукції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, обмежені ресурси використовуються ощадливіше й ефективніше. Завдяки дії закону попиту і пропозиції, на основі взаємодії прибутку, конкуренції і системи цін вирішується низка економічних проблем стосовно того, що і скільки виробляти, як ефективно організувати виробництво, для кого призначені вироблені товари й послуги. У цьому розумінні ефективність характеризує всі сторони суспільного розвитку. Отже, на нашу думку, категорія "ефективність виробництва" відображає характер суспільних відносин, мету і спосіб виробництва. Чим більше виробляється необхідної суспільству продукції, чим вища її якість і нижчі витрати, тим ефективніше виробництво.

У зв'язку з цим чеський вчений Й. Крілек визначає поняття ефективність як соціально-економічну категорію, пов'язану з розвитком продуктивних сил і характером виробничих відносин, властивих певному способу виробництва [9]. З ним погоджуються й інші науковці, підкреслюючи, що в окремі історичні епохи при різному рівні розвитку продуктивних сил і характері виробничих відносин ефективність буде різною. Тобто розуміння категорії ефективності автори пов'язують з існуючим суспільним устроєм.

На думку С. Покропівного, «...змістовне тлумачення ефективності (продуктивності) як економічної категорії визначається об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством. Саме тому підвищення ефективності виробництва треба вважати конкретною формою цього закону...» [14].

Американські вчені Е. Долан і Д. Ліндсей визначали ефективність у виробництві як ситуацію, за якої при даних виробничих ресурсах та існуючому рівні знань неможливо виробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю виробити деяку кількість іншого товару. З ними погоджуються Г. Черевко та В. Лукаш і доповнюють, що ефективність у виробництві визначається таким станом справ, при якому неможливо нічого змінити, щоб більш повно задовольнити бажання однієї людини, не торкаючись задоволення бажань іншої. Так здійснює свій прояв соціальний аспект ефективності [13].

Ринкова стихія дуже багатогранна, і перехід до ринку обумовлює важливість розробки єдиних підходів до визначення витрат і результатів, щоб відібрати та реалізувати справді ефективні рішення на всіх рівнях управління виробництвом, які перетворюють розрахунок економічної ефективності із звичайної господарської процедури в життєву необхідність суспільства. Різноманітність підходів до тлумачення категорії ефективності свідчить не лише про її багатогранність, а й про незавершеність процесу пізнання проблеми, розкриття її сутності в нових виробничих відносинах, які складаються під впливом ринкової економіки в усіх галузях національного господарства. З урахуванням вищевикладеного однозначне тлумачення сутності ефективності сільського господарства малоймовірне.

Розбіжності в розумінні сутності критерію і показників ефективності агропромислового виробництва також можна пояснити наявністю багатьох точок зору щодо методологічних засад її визначення. У зв'язку з цим необхідно виробити єдині методологічні положення, які б враховували особливості об'єкта дослідження в галузі сільського господарства:

- специфічні умови життя сільського населення, що визначають особливості життєдіяльності та функціонування і, відповідно, необхідність створення умов для його відтворення. При чому, як правило, спостерігається недостатній розвиток соціальної сфери;

- у процесі аграрного виробництва задіяні геологічні процеси та біологічні організми (земля, рослини, тварини), що зумовлюють сезонність виробництва. Тому необхідні умови, які б забезпечили підвищення родючості ґрунтів і збереження природного середовища;

- ведення сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від погодних умов, що визначає потребу потужної матеріально-технічної бази;

- воно виробляє сировину (продукти біологічного походження), яку необхідно швидко переробити або забезпечити умови для її тривалого зберігання, що вимагає відповідної системи зберігання, транспортування, переробки сільськогосподарської продукції.

Агропромисловий сектор є складною соціально-економічною, багатоцільовою системою з функціональними й організаційними підсистемами. Перші (технологічна, економічна, соціальна) відображають зміст виробництва, другі (форми господарювання, форми власності, організація виробництва) – його функціонування. Отже, дослідження ефективності агропромислового виробництва передбачає використання системного підходу до соціально-економічних процесів, ґрунтуючись на теорії відтворення.

Сутність відтворювального підходу зводиться до врахування складових агропромислового виробництва (продуктивні сили і виробничі відносини), стадій процесу відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання), безперервності та ймовірності процесу виробництва. Ефективність останнього є економічною категорією, що відображає широкий комплекс умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин, у сукупності

забезпечуючи процес розширеного відтворення на стадіях кругообігу: капіталу (грошова – підготовка і створення умов для ведення виробництва); виробничій – виготовлення продукції; товарній – реалізація продукції. Кожна з них має функціональне призначення і мету, ступінь досягнення якої визначає ефективність агропромислового виробництва [1].

Поширене поняття ефективності як відношення отриманого ефекту (продукції, доходів) до одиниці ресурсу або виробничих витрат (земельних, трудових, матеріальних, вартісних). Воно характеризує ресурсно-витратну ефективність, що є складовою системи відтворювальної ефективності, відображаючи умови відтворення продукції, трудових ресурсів, земельно-природного потенціалу, виробничих відносин. Отже, сутність ефективності агропромислового виробництва полягає у формуванні комплексу умов для забезпечення процесу відтворення на основі виробництва необхідної суспільству продукції.

В агропромисловому виробництві, враховуючи його специфіку, розрізняють технологічну, економічну і соціальну ефективність. Економічна ефективність передбачає досягнення максимального ефекту від фінансово-господарської діяльності підприємств за мінімальних витрат ресурсів, вона відображає вплив сукупності факторів, що формують її рівень і зумовлюють тенденції розвитку галузі. Досягнутий рівень технологічної ефективності виробництва істотно впливає на економічну ефективність, насамперед, через існування постійних витрат, на котрі, як відомо, виробники в короткостроковому періоді впливати не можуть. Важливо й те, що показники технологічної ефективності відображають специфіку й особливості сільського господарства, пов'язані з функціонуванням у цій галузі основного засобу виробництва – землі і живих організмів як засобів виробництва. Вони дають змогу здійснювати порівняльну оцінку результативності виробництва в динаміці і в територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами.

Соціальна ефективність відображає поліпшення соціальних умов життя людей. Вона спрямована на здійснення комплексу заходів, а саме: підвищення рівня зайнятості населення і скорочення безробіття, поступове збільшення заробітної плати, зацікавленість працівників у результатах роботи підприємства, створення умов для підвищення рівня освіти та професійного зростання, поліпшення умов праці, заміна важкої і непрестижної ручної праці засобами механізації й автоматизації, соціальні виплати на оздоровлення. Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності було досягнуто. Разом із тим із підвищенням соціальної ефективності зростає продуктивність праці працівників, а отже й економічна ефективність виробництва, тобто тут має місце дія мультиплікативного важеля.

Виділення екологічної ефективності в самостійну форму зумовлено щонайменше двома причинами. По-перше, це необхідність створення екологічно безпечного для людей довкілля, в якому зберігається біологічна рівновага, здійснюється виробництво екологічно чистої продукції і не допускається забруднення навколишнього середовища хімічними засобами призначення; по-друге, потреба в існуванні індикатора для визначення гармонійного розвитку виробництва.

Економічна ефективність показує кінцевий результат від застосування всіх виробничих ресурсів та визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів. Економічна сутність ефективності передбачає, щоб на кожну одиницю вкладених ресурсів досягти суттєвого збільшення обсягів виробництва і валового доходу. Щодо сільськогосподарського виробництва – отримання максимальної кількості продукції з кожного гектара землі, від кожної голови худоби при найменших витратах праці стандартної якості в розрахунку на одиницю продукції.

При розгляді ефективності агропромислового виробництва необхідно враховувати його важливу роль в суспільному виробництві. Підвищення обсягів виробництва продукції має надзвичайно велике значення для суспільства. Це зумовлено тим, що воно є основним, незамінним джерелом продуктів харчування і сировини для переробної промисловості. Піднесення економіки агровиробництва пов'язано із збільшенням обсягів виробництва продукції на основі раціонального використання землі, основних засобів і капітальних вкладень,

підвищення продуктивності праці й раціонального використання матеріальних ресурсів. Суспільство зацікавлене не лише в отриманні значних обсягів, а й у зниженні витрат засобів і праці на виробництво одиниці продукції. Від того, наскільки успішно розв'язуються ці завдання, залежить ефективність виробництва.

Висновки. Отже, ефективність агропромислового виробництва є однією з ключових категорій економіки, яка безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку суспільного виробництва в цілому і кожного підприємства чи галузі окремо. У найбільш загальному вигляді економічна ефективність агропромислового виробництва являє собою кількісне співвідношення двох величин – результатів господарської діяльності і виробничих витрат. Сутність проблеми підвищення економічної ефективності виробництва полягає у збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів.

Ефективність виробництва в цілому характеризується кінцевим результатом – сумарним економічним ефектом, віднесеним до витрат, тобто це ефективність понесених минулих витрат. Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і використаних ресурсів, одержують більше продукції і доходу, що має вирішальне значення для кожного агропромислового підприємства. Це пояснюється тим, що чим менше праці і ресурсів витрачається на одиницю продукції, тим більше можна одержати продукції за наявності тих самих засобів виробництва, що зумовить зниження собівартості. Отже, підвищення ефективності сприяє збільшенню виробництва продукції і повнішому задоволенню потреб населення. Також з ефективністю аграрного виробництва пов'язаний рівень роздрібних цін на продукти харчування і товари широкого вжитку, вироблені з сільськогосподарської сировини.

Література.

1. Азізов С. П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підруч. Київ, 2001. 834 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: Підручник. Київ, 2013. 779 с.
3. Бугуцький О.А. Аналіз економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Київ, 1976. 264 с.
4. Вініченко І.І., Крючок С.І. Економічна стійкість підприємства та її складові. *Агросвіт*. № 24. 2016. С. 15-20.
5. Голик М.А. Підвищення ефективності тваринництва. Київ, 1981. 104 с.
6. Дідур Г. І. Ефективність сільськогосподарського виробництва та її визначення в ринкових умовах. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2007. Вип. 37. С. 91–94.
7. Кісіль М. І. Критерії і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі. *Економіка АПК*. 2001. № 8. С. 59–64.
8. Краснова В.В., Ахновська І.О., Бандура М.В. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Донецьк, 2012. 502 с.
9. Крілек Й. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва; пер. з чес.; наук. ред. М. М. Масенко. Москва, 1981. 122 с.
10. Кудельський В. Е. Економічні засади виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами аграрного сектора : монографія. *Економіка та управління підприємством: сучасні підходи, методи та моделі*. 2013. С. 133–161.
11. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Економіка: принципи, проблеми. Баку, 1992. Т. 1, 399 с.
12. Нечаев В. Эффективность экономического и технико-технологического потенциала в растениеводстве. *Экономика сельского хозяйства России*. 2012. № 6. С. 70–84.
13. Підгорний А.В. Ефективність виробництва – головний показник результативності функціонування сільськогосподарського підприємства. *Продуктивність агропромислового виробництва: економічні науки*. 2014. Вип. 25. С. 126–131.
14. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підруч.; вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ, 2001. 528 с.
15. Полегенька М.А. Теоретична сутність економічної категорії «ефективність». *Агросвіт*. 2016. № 10. С.69-74.
16. Прядко В. В. Економічна ефективність виробництва : проблеми теорії та методології управління. Київ, 2003. 282 с.
17. Пугач А.М. Теоретичні засади економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2012/Economics/12_96742.doc.htm (дата звернення 13.11.2019)
18. Тикин В.С. Эффективность – не коэффициент. *Экономические науки*. 2009. №7(56). С. 94–97.
19. Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Іваницька Г.Б., Павленчик Н.Ф. Економіка підприємств: Навч. Посіб. Львів, 2004. 384 с.

References.

1. Azizov, S.P. (2001), *Orhanizatsiia vyrobnytstva i ahrarnoho biznesu v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh* [Organization of production and agricultural business in agricultural enterprises], IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Andriyichuk, V.H. (2004), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agrarian enterprises], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Buhuts'kyj, O.A. (1976), *Analiz ekonomichnoi efektyvnosti sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva pidpriemstv* [Analysis of economic efficiency of agricultural production], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
4. Vinichenko, I.I. Kriuchok, S.I. (2016), Economic sustainability of the enterprise and its components. *Ahrosvit*. vol. 24. pp. 15-20.
5. Holyk, M.A. (1981), *Pidvyschennia efektyvnosti tvarynnytstva* [Improving livestock efficiency], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
6. Didur, H. I. (2007), "Efficiency of agricultural production and its definition in market conditions", *Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia*, vol. 37, pp. 91- 94.
7. Kisil', M. I. (2001), "Criterion and indicators of economic efficiency of small and medium-sized businesses in the countryside", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 59-64.
8. Krasnova, V.V. Akhnovs'ka, I.O. Bandura, M.V. (2012), *Ekonomika pidpriemstva* [Enterprise Economics], DonNU, Donetsk, Ukraine.
9. Krilek, J. (1981), *Ekonomichna efektyvnist' sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva* [Economic efficiency of agricultural production], Moskva, Rosiia.
10. Kudel's'kyj, V. E. (2013), "Economic principles of agricultural production by agricultural enterprises" *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvom*, pp. 133-161.
11. Makkonell, K.R. Briu, S.L. (1992), *Ekonomyks. Pryntsyipy, problemy polityky: u 2 t.* [Экономыкс. Principles, problems, politics: in 2 vol.], vol. 1, Respublyka, Moskva, Rosiia.
12. Nechaev, V. Tiupakov, K. and Sajfetydynova, N. (2012), "Efficiency of economic and technical and technological potential in crop production", *Ekonomyka sel'skoho khoziajstva Rossyy*, vol. 6, pp. 70-84.
13. Pidhornyj, A.V. (2014), "Production efficiency is the main indicator of the performance of an agricultural enterprise", [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_21A (Accessed 27 November 2019).
14. Pokropyvnyj, S. F. (2001), *Ekonomika pidpriemstva* [Enterprise Economics], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
15. Polehen'ka, M.A. (2016), Theoretical essence of the economic category "efficiency". *Ahrosvit*. vol.10. pp. 69-74.
16. Priadko, V. V. (2003), *Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva : problemy teorii ta metodolohii upravlinnia* [Economic efficiency of production: problems of theory and methodology of management], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
17. Puhach, A.M. (2012), "Theoretical principles of economic efficiency of agricultural production", [Online], available at: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2012/Economics/12_96742.doc.htm (Accessed 13 November 2019).
18. Tykyn, V.S. (2009), "Efficiency is not a factor", *Ekonomycheskye nauky*, vol. 7(56), pp. 94-97.
19. Cherevko, H.V. Horbonos, F.V. Ivanyts'ka, H.B. Pavlenchuk, N.F. (2004), *Ekonomika pidpriemstv*, [Enterprise Economics], Apriori, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019 р.